
Informe sobre la masculinització del món rural (bilingüe)

Autor: Ciss. Ciències
Aprovació: Ple, 22 desembre 2025

Antecedents al Consell Valencià de Cultura

Des del 2009, el Consell Valencià de Cultura està alertant sobre la despoblació com un fenomen territorial i humà, a més d'advertir sobre els seus múltiples efectes i conseqüències geogràfiques i socials, tal i com ho hem indicat en els informes "Sobre els despoblats moriscos valencians" de 2009 i "Patrimoni cultural en nuclis poblacionals despoblats" de l'any 2013. En novembre de 2019 la Comissió de Ciències realitzà en la seu del Consell Valencià de Cultura al Palau de Forcall un microseminari amb la participació de persones expertes, entitats i responsables institucionals del qual sorgiren dues declaracions, la primera l'any 2019 sobre el despoblament i el medi rural i la segona l'any 2020 sobre el problema del despoblament rural. Més recentment, l'any 2025 s'ha dut a terme la nova *Declaració Institucional sobre la Despoblació* sorgida de la reunió duta a terme el 24 d'abril del mateix any, mantinguda amb els responsables de l'Acció Estratègica Valenciana Antidespoblació, coordinada per ESTEPA-Unitat d'investigació Estudis del Territori, Paisatge i Patrimoni de la Universitat de València, sota la direcció del catedràtic de Geografia Jorge Hermosilla Pla. A més, i amb la finalitat de conscienciar pedagògicament l'alumnat dels centres escolars de la Comunitat Valenciana, el nostre concurs escolar de dibuix i de literatura de 2020 portava com a títol "Desertificació i Despoblació".

Causes de la masculinització en el món rural

La masculinització de les poblacions rurals és un problema endèmic que assoleix en una menor intensitat a la Comunitat Valenciana, per tractar-se d'un territori on abunden els minifundis i els xicotets propietaris. A més, el nostre territori destaca per tindre un arrelament a la terra molt menys familiar, motiu pel qual la masculinització del món rural ha sigut més tardana i d'una intensitat, si ho comparem amb altres territoris com Castella i Lleó, molt més menor.

La masculinització del món rural constituïx un dels principals factors que dificulten la sostenibilitat de les àrees rurals, problema que és perceptible en tots els nuclis rurals i que malauradament va en augment. Les dones en el medi rural són doblement discriminades: la primera desigualtat està associada al seu lloc de residència en termes d'oportunitats laborals, accés a servicis i connectivitat física i digital; i, la segona, provocada pel fet de ser dona. Però, no hem de pensar que aquesta situació de masclisme que pateixen les dones és pròpia únicament del món rural, perquè no és així, però sí és cert que en el món rural eixes desigualtats són més visibles i tenen més impacte que en la vida urbana. És a dir, les oportunitats de canviar aquesta situació i fer front a les desigualtats són menors en l'àmbit rural perquè afecta les dones i els condiona de manera significativa el seu projecte vital.

La masculinització del món rural ha sigut el resultat del canvi en les condicions d'accés de les dones a l'activitat econòmica, a la incorporació als mercats de treball assalariats, a la desvinculació del treball en l'àmbit familiar i a la millora dels nivells educatius, en combinació amb la transformació d'una societat industrial a una societat postindustrial que ofereix una major quantitat de possibilitats laborals per a les dones. No obstant això, els processos d'arrelament de les dones al món rural estan relacionats amb les oportunitats laborals que aquestes puguen tindre o no en un context de menor qualificació que no sempre és atractiu, a més que per a les dones, la vinculació entre residència i treball és molt més rígida, la qual cosa també dificulta, en moltes ocasions, el trasllat al món urbà.

Conseqüències de la masculinització del món rural

L'activitat agrària té un caràcter familiar i masculí, a més, el món rural no sempre ofereix bones comunicacions amb les ciutats grans que suposen més oportunitats laborals i més qualitat de serveis. A més, durant anys, l'herència de les terres ha recaigut principalment en mans masculines, mentre que les dones el treball a la terra l'han viscut des del que s'ha considerat "ajuda", i com a jornaleres, en el millor dels casos. Així que, enclaustrades en l'espai domèstic, les dones han hagut d'assumir el rol tradicional de cuidadores sense tindre cap importància la seua paraula en la presa de decisions vinculades al camp, perquè en la majoria de les ocasions no són ni les titulars de la terra ni tenen cap responsabilitat en les cooperatives agrícoles. D'altra banda, aquesta situació també ha accentuat la feminització de la pobresa perquè per norma general, el pare, el marit o el germà apareixen com a únics responsables de la terra i per tant els únics que han cotitzat, mentre que elles no tenen dret a cap prestació ni jubilació.

En termes generals, les desigualtats de gènere dificulten la vida productiva i reproductiva del medi rural que fa recaure sobre les dones responsabilitats sense retribució. En aquest sentit, les dones del món rural també han patit la violència econòmica de gènere perquè són els homes els que acaparen els títols de propietat de la terra, i si elles apareixen com a titulars, ho fan en la majoria de les ocasions sota la figura de titularitat compartida que els impideix portar la terra com elles desitgen.

A partir dels anys setanta del segle XX, i després del desequilibri ocasionat per les migracions del camp a la ciutat dels anys cinquanta, seixanta i setanta, es té una major percepció en el sentit que els treballs agraris són masculinitzats mentre que els treballs industrials són més feminitzats. I açò és perquè hi ha una gran diferència entre les activitats que les dones poden dur a terme en els pobles o en les ciutats. Aquestes últimes ens han aportat a les dones, i ens continuen aportant, majors oportunitats econòmiques i sobretot major llibertat per a desprendre's dels lligams familiars i tradicionals que mantenen els rols i el poder de la família tradicional, a més d'una major inserció laboral i mobilitat social. Tanmateix, és important destacar que els homes, majoritàriament han sigut preparats per a heretar la terra, mentre que algunes de les dones d'origen rural han pogut accedir a l'educació gràcies als guanys del

camp que els han permés estudiar i trencar així amb l'activitat agrària imposada per lligams familiars. És el que es considera una "fugida il·lustrada"¹, una estratègia que passa per la qualificació formativa i que permet deixar enrere el món agrari/rural, fent possible el seu ascens social mitjançant l'exercici d'una ocupació o professió qualificada. No obstant això, també és cert que la baixa formació educativa de les dones, en la majoria dels casos, les ha impulsat a emigrar a elles molt més que als homes.

La masculinització del món rural comporta una manca d'oportunitats laborals per a les dones i genera en elles precarietat, infrarepresentació en la presa de decisions i desequilibri en la conciliació. La identitat rural reforça la família i el deure femení de ser, com a esposa i mare i en general el paper cuidador de les dones. A més, una situació especialment difícil per a les dones que allí viuen és l'envelliment de la població, familiars que a més depenen de les seues cures les quals acaben convertint-se en un arrossegament patriarcal per a totes elles amb conseqüències com és la mobilitat per poder accedir a un altre lloc de treball, la qual cosa repercuteix en el seu desenvolupament professional.

Conclusions i recomanacions del Consell Valencià de Cultura

-Darrere de cada dona rural hi ha molt de dolor, molta opressió i molta manca de llibertat a conseqüència de la societat patriarcal en la que vivim, no obstant això totes elles s'han sacrificat i han obert el camí perquè les joves puguin ser més lliures i també més cultes.

-Hem de ser conscients que el paper de la dona rural ha estat completament invisibilitzat com a conseqüència d'un món masculinitzat que no ha sabut valorar l'esforç de totes elles que han treballat durament sense tindre cap dret que les protegisca socialment.

-Les dones també resisteixen davant d'unes condicions desfavorables i per tant les hem de defensar i impulsar. No les podem oblidar perquè segons l'ONU les dones rurals representen més d'un terç de la població mundial i suposen el 43% de la mà d'obra agrícola.

-La ruralitat i els seus problemes també han de ser estudiats des de la perspectiva de gènere per donar resposta al paper subordinat i marginal que els processos de modernització agrària tendeixen a perpetuar i a accentuar.

-Les dones són necessàries en el camp per sembrar i lluitar per les condicions de la sobirania alimentària, motiu pel qual s'ha de visibilitzar encara més el paper d'elles en la conservació dels seus costums i en fer un millor ús dels recursos naturals.

1 Camarero Luis; Sampedro Rosario: "¿Por qué se van las mujeres? El cotinuum de movilidad como hipótesis explicativa de la masculinización rural". Revista de Investigaciones Sociológicas n °124, CSIC, Madrid, 2008, p. 77. (pp.73-105)

-Les dones camperoles del món rural també volen ser les propietàries de la seua terra i per tant elles també han d'estar presents en els marcs de polítiques públiques destinades a l'àmbit rural i en el desenvolupament rural de les comunitats autònomes.

-Les dones són essencials en la lluita contra la crisi global. Per tant, és important donar cabuda a l'ecofeminisme i a la sobirania alimentària per poder abordar aquesta crisi des de la sostenibilitat i des de la justícia, i empoderar les dones perquè promoguen relacions de cura, d'equitat i de defensa de la terra.

-Les dones rurals exerceixen un rol fonamental en el manteniment de les societats rurals a més de garantir la seguretat alimentària de les seues poblacions i ajuden en l'adaptació al canvi climàtic.

-L'empoderament de les dones en l'àmbit rural és transversal a la lluita ecofeminista, per la qual cosa s'han de fomentar iniciatives que servisquen per visibilitzar-les i protegir-les, tant a elles i al seu treball, com a la natura.

-Les dones del món rural tenen molt a aportar als canvis necessaris per a tindre una millor qualitat de vida i sostenibilitat, perquè a més d'estar arrelades a la terra, posen en valor en els seus treballs el patrimoni cultural i ambiental existent.

Aquest informe s'unirà als informes que les altres comissions del Consell Valencià de Cultura estan realitzant per ser aportats a l'Acció Estratègica Valenciana Antidespoblació, coordinada per ESTEPA-Unitat d'investigació Estudis del Territori, Paisatge i Patrimoni, de la Universitat de València, sota la direcció del catedràtic de Geografia Jorge Hermsilla i per últim a la Federació Valenciana de Municipis i Províncies.

Informe sobre la masculinización del mundo rural

Antecedentes en el Consell Valencià de Cultura

Desde 2009, el Consejo València de Cultura está alertando sobre la despoblación como un fenómeno territorial y humano, además de advertir sobre sus múltiples efectos y consecuencias geográficas y sociales, tal y como lo hemos indicado en los informes “Sobre els despoblats moriscos valencians” de 2009 y “Patrimoni cultural en nuclis poblacionals despoblats” de 2013. En noviembre de 2019 la Comisión de Ciencias realizó en la sede del Consell Valencià de Cultura, en el Palacio de Forcalló, un microseminario con la participación de personas expertas, entidades y responsables institucionales del que surgieron dos declaraciones, la primera en 2019 sobre el despoblamiento y el medio rural y la segunda en 2020 sobre el problema del despoblamiento rural. Más recientemente, 2025 se ha llevado a cabo la nueva *Declaración Institucional sobre la Despoblación* surgida de la reunión llevada a cabo el 24 de abril del mismo año, mantenida con los responsables de la Acción Estratégica Valenciana antidespoblación, coordinada por ESTEPA-Unidad de investigación Estudios del Territorio, Paisaje y Patrimonio de la Universitat de València, bajo la dirección del catedrático de Geografía Jorge Hermosilla Pla. Además, y con el fin de concienciar pedagógicamente al alumnado de los centros escolares de la Comunitat Valenciana, nuestro concurso escolar de dibujo y de literatura de 2020 llevaba como título “Desertificación y Despoblación”.

Causas de la masculinización en el mundo rural

La masculinización de las poblaciones rurales es un problema endémico que alcanza en menor intensidad a la Comunitat Valenciana, por tratarse de un territorio donde abundan los minifundios y los pequeños propietarios. Además, nuestro territorio destaca por tener un arraigo en la tierra mucho menos familiar, motivo por el que la masculinización del mundo rural ha sido más tardía y de una intensidad, si lo comparamos con otros territorios como Castilla y León, mucho menor.

La masculinización del mundo rural constituye uno de los principales factores que dificultan la sostenibilidad de las áreas rurales, problema que es perceptible en todos los núcleos rurales y que desgraciadamente va en aumento. Las mujeres en el medio rural están doblemente discriminadas: la primera desigualdad está asociada a su lugar de residencia en términos de oportunidades laborales, acceso a servicios y conectividad física y digital; y, la segunda, provocada por el hecho de ser mujer. Pero, no tenemos que pensar que esta situación de machismo que sufren las mujeres es propia únicamente del mundo rural, porque no es así, pero sí es cierto que en el mundo rural esas desigualdades son más visibles y tienen más impacto que en la vida urbana. Es decir, las oportunidades de cambiar esta situación y hacer

frente a las desigualdades son menores en el ámbito rural porque afecta a las mujeres y les condiciona de manera significativa su proyecto vital.

La masculinización del mundo rural ha sido el resultado del cambio en las condiciones de acceso de las mujeres a la actividad económica, a la incorporación a los mercados de trabajo asalariados, a la desvinculación del trabajo en el ámbito familiar y a la mejora de los niveles educativos, en combinación con la transformación de una sociedad industrial a una sociedad postindustrial que ofrece una mayor cantidad de posibilidades laborales para las mujeres. Sin embargo, los procesos de arraigo de las mujeres al mundo rural están relacionados con las oportunidades laborales que estas puedan tener o no en un contexto de menor cualificación que no siempre es atractivo, además que para las mujeres, la vinculación entre residencia y trabajo es mucho más rígida, lo que también dificulta, en muchas ocasiones, el traslado al mundo urbano.

Consecuencias de la masculinización del mundo rural

La actividad agraria tiene un carácter familiar y masculino, además, el mundo rural no siempre ofrece buenas comunicaciones con las ciudades grandes que suponen más oportunidades laborales y más calidad de servicios. Además, durante años, la herencia de la tierra ha recaído principalmente en manos masculinas, mientras que las mujeres el trabajo a la tierra lo han vivido desde lo que se ha considerado “ayuda”, y como jornaleras, en el mejor de los casos. Así que, enclaustradas en el espacio doméstico, las mujeres han tenido que asumir el rol tradicional de cuidadoras sin tener ninguna validez su palabra en la toma de decisiones vinculadas al campo, porque en la mayoría de las ocasiones no son ni las titulares de la tierra ni tienen ninguna responsabilidad en las cooperativas agrícolas. Por otro lado, esta situación también ha acentuado la feminización de la pobreza porque por norma general, el padre, el marido o el hermano aparecen como únicos responsables de la tierra y por tanto los únicos que han cotizado, mientras que ellas no tienen derecho a ninguna prestación ni jubilación.

En términos generales, las desigualdades de género dificultan la vida productiva y reproductiva del medio rural que hace recaer sobre las mujeres responsabilidades sin retribución. En este sentido, las mujeres del mundo rural también han sufrido la violencia económica de género porque son los hombres los que acaparan los títulos de propiedad de la tierra, y si ellas aparecen como titulares, lo hacen en la mayoría de las ocasiones bajo la figura de titularidad compartida que les impide llevar la tierra como ellas desean.

A partir de los años setenta del siglo XX, y después del desequilibrio ocasionado por las migraciones del campo a la ciudad de los años cincuenta, sesenta y setenta, existe una mayor percepción en el sentido que los trabajos agrarios son masculinizados mientras que los trabajos industriales son más feminizados. Y esto es porque hay una gran diferencia entre las actividades que las mujeres pueden llevar a cabo en los pueblos o en las ciudades. Estas últimas nos han aportado a las mujeres, y nos continúan aportando, mayores oportunidades económicas y sobre todo mayor libertad para desprenderse de los vínculos familiares y

tradicionales que mantienen los roles y el poder de la familia tradicional, además de una mayor inserción laboral y movilidad social. Aun así, es importante destacar que los hombres, mayoritariamente han sido preparados para heredar la tierra, mientras que algunas de las mujeres de origen rural han podido acceder a la educación gracias a las ganancias del campo que les han permitido estudiar y romper así con la actividad agraria impuesta por vínculos familiares. Es lo que se considera una “fuga ilustrada”², una estrategia que pasa por la cualificación formativa y que permite dejar atrás el mundo agrario/rural, haciendo posible su ascenso social mediante el ejercicio de un trabajo o profesión cualificada. Sin embargo, también es cierto que la baja formación educativa de las mujeres, en la mayoría de los casos, las ha impulsado a emigrar a ellas mucho más que a los hombres.

La masculinización del mundo rural comporta una carencia de oportunidades laborales para las mujeres y genera en ellas precariedad, infrarrepresentación en la toma de decisiones y desequilibrio en la conciliación. La identidad rural refuerza la familia y el deber femenino de ser, como esposa y madre y en general el papel cuidador de las mujeres. Además, una situación especialmente difícil para las mujeres que allí viven es el envejecimiento de la población, familiares que además dependen de sus cuidados que acaban convirtiéndose en un arrastre patriarcal para todas ellas con consecuencias como es la movilidad para poder acceder a otro puesto de trabajo, lo que repercute en su desarrollo profesional.

Conclusiones y recomendaciones del Consell Valencià de Cultura

-Detrás de cada mujer rural hay mucho de dolor, mucha opresión y mucha carencia de libertad, consecuencia de la sociedad patriarcal en la que vivimos, sin embargo todas ellas se han sacrificado y han abierto el camino para que las jóvenes puedan ser más libres y también más cultas.

-Tenemos que ser conscientes que el papel de la mujer rural ha sido completamente invisibilizado como consecuencia de un mundo masculinizado que no ha sabido valorar el esfuerzo de todas ellas, que han trabajado duramente sin tener ningún derecho que las proteja socialmente.

-Las mujeres también resisten ante unas condiciones desfavorables y por tanto las tenemos que defender e impulsar. No las podemos olvidar porque según la ONU las mujeres rurales representan más de un tercio de la población mundial y suponen el 43% de la mano de obra agrícola.

-La ruralidad y sus problemas también tienen que ser estudiados desde la perspectiva de género para dar respuesta al papel subordinado y marginal que los procesos de modernización agraria tienden a perpetuar y a acentuar.

² Camarero Luis; Sampedro Rosario: “¿Por qué se van las mujeres? El cotinuum de movilidad como hipótesis explicativa de la masculinización rural”. Revista de Investigaciones Sociológicas n °124, CSIC, Madrid, 2008, p. 77. (pp.73-105)

-Las mujeres son necesarias en el campo para sembrar y luchar por las condiciones de la soberanía alimentaria, motivo por el que se tiene que visibilizar todavía más el papel de ellas en la conservación de sus costumbres y por hacer un mejor uso de los recursos naturales.

-Las mujeres campesinas del mundo rural también quieren ser las propietarias de su tierra y por tanto ellas también tienen que estar presentes en los marcos de políticas públicas destinadas al ámbito rural y en el desarrollo rural de las comunidades autónomas.

-Las mujeres son esenciales en la lucha contra la crisis global. Por lo tanto, es importante dar cabida al ecofeminismo y a la soberanía alimentaria para poder abordar esta crisis desde la sostenibilidad y desde la justicia, y empoderar a las mujeres para que promuevan relaciones de cuidados, de equidad y de defensa de la tierra.

-Las mujeres rurales ejercen un rol fundamental en el mantenimiento de las sociedades rurales además de garantizar la seguridad alimentaria de sus poblaciones y ayudan en la adaptación al cambio climático.

-El empoderament de las mujeres en el ámbito rural es transversal en la lucha ecofeminista, por lo que se tienen que fomentar iniciativas que sirvan para visibilizarlas y protegerlas, tanto a ellas y a su trabajo, como a la naturaleza.

-Las mujeres del mundo rural tienen mucho que aportar en los cambios necesarios para tener una mejor calidad de vida y sostenibilidad, porque además de estar arraigadas en la tierra, ponen en valor en sus trabajos el patrimonio cultural y ambiental existente.

Este informe se unirá a los informes que las otras comisiones del Consell Valencià de Cultura están realizando para ser aportados a la Acción Estratégica Valenciana Antidespoblación, coordinada por ESTEPA-Unidad de investigación Estudios del Territorio, Paisaje y Patrimonio, de la Universitat de València, bajo la dirección del catedrático de Geografía Jorge Hermosilla, a las diputaciones de València, Alicante y Castelló y por último a la Federació Valenciana de Municipis i Províncies.